

7. *McMillin, A.* Home Thoughts From Abroad: Three Belarusian Poets in Emigration / *A. McMillin* // *Canadian-American Slavic Studies*. – 1999. – V. 33, No. 2–4. – P. 253–263.
8. *Wong, Sau-Ling Cynthia* Immigrant Autobiography: Some Questions of Definition and Approach / *American Biography: Retrospect and Prospect* // ed. Paul John Eakin. – Wisconsin : the Univ. of Wisconsin Press, 1991. – P. 142–155.
9. *Савік, Л.* Пакліканья: Літаратура беларускага замежжа / *Л. Савік*. – Мінск : Тэхналогія, 2001. – 479 с.
10. *Арсеннева, Н.* Між берагамі / *Н. Арсеннева*. – Нью-Ёрк : БНІМ, 1979. – 350 с.
11. *Арсеннева, Н.* Выбраныя творы / *Н. Арсеннева*. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2002. – 259 с. – (Сер. 1. Мастацкая літаратура).
12. *Mehta, P.* Identity / *P. Mehta* // *The Greenwood Encyclopedia of Multicultural American Literature* / ed. E. S. Nelson. – V. IV. – P. 1043–1047.
13. *Лоренц, К.* Вопросы философии / *К. Лоренц*. – 1992. – No. 3. – С. 39–52.

М. С. Рагачэўская (Мінск)

СВЯТЛАНА АЛЕКСІЕВІЧ: ПОГЛЯД З ЗАМЕЖЖА

Імя нашай суайчынніцы, Святланы Аляксандраўны Алексіевіч, стала сінонімам свабоды, антываеннага пафасу і новай Беларусі, краіны з мала вядомай у замежжы культурнай і свядомаснай спадчынай. Пад свядомаснай спадчынай мы маем на ўвазе менталітэт, мадэлі светаўспрыняцця і светапоглядныя каштоўнасці.

Нарадзілася С. Алексіевіч у 1948 г. у горадзе Івана-Франкоўску (Украіна), а з 1950 г., пасля пераезду, жыве ў Беларусі. Пісьменніца працавала выхавацелькай Асавецкай школы-інтэрната, настаўніцай гісторыі і нямецкай мовы Белажэвіцкай сямігадовай школы Мазырскага раёна, журналістам у розных раённых і рэспубліканскіх газетах і ў часопісе «Нёман». Яна была ўзнагароджана ордэнам «Знак Пашаны». Літаратурную ж дзейнасць Святлана Аляксандраўна пачала ў 1975 г. і піша на расейскай і беларускай мовах. На гэты момант літаратурная спадчына С. Алексіевіч змяшчае дакументальныя аповесці «У вайны – не жаночы твар» (1985), «Апошнія сведкі» (1985), «Цынкавыя хлопчыкі» (1990), «Зачараваныя смерцю» (беларус. 1993, рус. 1994), «Чарнобыльская малітва» (1997), «Час сэканд-хэнд» (2013).

Пісьменніца атрымала наступныя ўзнагароды: Прэмія Ленінскага камсамола (1986), Прэмія Курта Тухольскага (1996), Прэмія Трыумф (Расія, 1997), Прэмія Гердэра (1999), Прэмія Рэмарк (2001), Нацыянальная прэмія крытыкі (ЗША, 2006), Прэмія Angelus (2010), Узнагарода імя Капусцінскага (Польшча, 2011), Прэмія міру Нямецкага кнігагандлю (2013), яна таксама стала Афіцэрам Ганаровага ордэну мастацтваў і літаратуры Французскай Рэспублікі (2014) і Лаўрэатам Нобелеўскай прэміі па літаратуры (2015).

Парадаксальным з'яўляецца тое, што ўнутраны позірк (айчынныя і рускамоўныя сродкі масавай інфармацыі) на творчасць Святланы Аляксандраўны не заўсёды паглыблены, усебаковы і аб'ектыўны. Звяртаючыся да міжнароднага водгуку, які выклікалі творы С. Алексіевіч, мы ў першую чаргу скіроўваем увагу на крытычныя крыніцы на англійскай мове. Безумоўна, жыццё і творчасць пісьменніцы на Нямецчыне не засталіся незаўважанымі нямецкамоўнай крытыкай. С. Алексіевіч, па зразумелых прычынах, больш вядомая ў нашых краінах-суседках – Расіі, Украіне, Польшчы, Германіі. У дадзеным даследаванні ў цэнтры ўвагі – больш аддаленыя літаратурна-крытычныя і масмедыйныя крыніцы, погляды на творчасць С. Алексіевіч з тых краін і культур, для якіх не толькі сама аўтар, але і краіна яе грамадзянства да нядаўняга часу з'яўляліся нейкай экзатычнай з'явай.

Крытычныя водгукі, што сведчаць аб міжнародным прызнанні, можна падзяліць на тры этапы. Першы – гэта перыяд з'яўлення артыкулаў у міжнародных СМІ пераважна напрыканцы 1990-х і пачатку 2000-х гг., г. зн., да атрымання Нобелеўскай прэміі. Другі этап – падчас прыняцця рашэння Нобелеўскім камітэтам. І трэці – рэцэпцыя твораў пасля таго, як іх пераклалі на англійскую і іншыя мовы, і з імі пазнаёміліся замежныя чытачы і літаратуразнаўцы.

Можна сцвярджаць, што ўжо ў 1990-х гг. С. Алексіевіч пачала пракладваць шлях да міжнароднага прызнання праз «экалогію душы», дакладней, праз зварот да падсвядомаснага, нявыказанага, траўматычнага, да чалавечага душэўнага вопыту. На першым этапе ўжо былі перакладзены дакументальныя аповесці «У вайны – не жаночы твар» (выдадзены па-англійску ў Расіі, выдавецтва «Прагрэс») і «Цынкавыя хлопчыкі» (ЗША, перекладзены і выдадзены ў 1992 г.; перакладчыкі Джулія і Роберт Уітбі). Гэтыя ж самыя творы пазней перакладаліся нанова, з крыху змененымі на англійскай мове назвамі.

Праваднікамі да гэтых аповесцяў служылі прадмовы, у якіх амаль адсутнічае сама асоба С. Алексіевіч. Замест падачы біяграфічных звестак пра пісьменніцу крытыкі і перакладчыкі ставілі мэтай азнаямленне сваіх чытачоў найперш з рэаліямі савецкай рэчаіснасці. Так, у сваёй прадмове Л. Хайнеман адзначае, што агульнае ўяўленне пра рэаліі Савецкага Саюза было заснавана на прапагандысцкім дыскурсе халоднай вайны. Аднак непасрэднае знаёмства з воінамі-афганцамі запэўніла аўтара ў тым, што паміж вайной амерыканскіх салдат у В'етнаме і савецкіх – у Афганістане – існавала вельмі цеснае падабенства. Разам з тым, у прадмове, якая прызначалася для англамоўнага чытача, дэталёва апісваецца, якім чынам салдаты адзначалі сваю групу крыві (таму што ў адрозненне ад амерыканцаў, гэтую інфармацыю кожны адзначаў на сваёй вопратцы ці на целе, як мог), як усе лісты з фронту падвяргаліся цензуры, і чаму амаль не захаваліся здымкі (каб утаіць сапраўдны стан справаў у Афганістане), як забаранялася размаўляць на гэтыя тэмы (у адрозненне ад існавання псіхааналітыкаў у ЗША, якія дапамагалі перажыць псіхалагічныя траўмы), пра цынкавыя труны і пра забарону на іх адкрыццё,

пра адсутнасць абвясчэння прычын гібелі і г.д. [8]. У названым даволі дэталёвым аглядзе тлумачацца тыя ваенныя рэаліі, якія маглі падацца знаёмымі амерыканскаму чытачу праз параўнанне з В'етнамскай кампаніяй. Перакладчыкі твора ў сваю чаргу даюць гістарычную даведку аб падзеях, тлумачаць рэаліі, што немагчыма перакласці на англійскую мову, аднак пра саму аўтарку «Цынковых хлопчыкаў» інфармацыя мінімальна.

Падчас працы Нобелеўскага камітэта і адразу пасля атрымання ўзнагароды С. Алексіевіч з'явіліся шмат прафесійных водгукаў, аглядаў, артыкулаў і каментароў. Яны давалі пашыраныя звесткі аб пісьменніцы, прасочвалі яе творчы шлях, цытавалі яе творы і знаёмілі чытача з інтэрв'ю. Амаль усе загалюкі крытычных артыкулаў на англійскай мове натхняльныя, пазітыўныя, дабразычлівыя: «Чаму Нобелеўская прэмія Святлане Алексіевіч – гэта добра для літаратуры?» (Flavorwire.com), «Захавальніца памяці» («The New Yorker»), «Святлана Алексіевіч заслугоўвае заняць месца побач з Пінтэрам і Гордзімер» («The Guardian») і інш. Названыя і многія іншыя публікацыі сцвярджаюць гуманізм пісьменніцы і стварэнне ёю асаблівага новага жанру, які сцірае межы паміж журналістыкай і мастацкай літаратурай. Па словах пісьменніцы, яна працуе ў галіне дакументальнага рэпартажу, а таксама ў жанры «гісторыі пачуццяў» [3]. Даследчыкі адносяць яе кнігі да дакументальнай прозы, раманаў-араторый, раманаў-сведчанняў, калектыўных сведчанняў, эпічнага хору, дакументальных маналогаў, літаратурнай журналістыкі. Самыя яркія, выбітныя крытычныя артыкулы на англійскай мове з'явіліся ў перыяд з 8 кастрычніка 2015 г. па сакавік 2016 г. І толькі адзін заглавак на англійскай мове (расійскі медыйны сайт Russian-Insider.com) выражае цалкам негатыўны водгук.

У водгуках замежных журналістаў, пісьменнікаў і літаратуразнаўцаў адзначаецца стан беларускага грамадзянства і беларуская ідэнтычнасць С. Алексіевіч, уважліва ставяцца да яе біяграфіі і грамадскай пазіцыі, яе светапогляду і разважанняў пра асабістую творчасць. Кожны аўтар пастараўся прывесці сваё разуменне падстаў, па якіх нашу суайчынніцу ўзнагародзілі высокай прэміяй, што дазволіла і ёй, і краіне пад назвай Беларусь атрымаць сапраўднае міжнароднае прызнанне. У прамове Нобелеўскага камітэта гаворыцца, што прэмія даецца С. Алексіевіч за «паліфанічнае пісьмо», «помнік пакутам і мужнасці ў наш час» (Сара Даніус). Маша Гессэн, заснавальніца часопіса «n+1» і перакладчыца, адзначае заслугу С. Алексіевіч ў тым, што пісьменніца ставіць пад сумненне ўвесь савецкі лад, працуе толькі з «жывымі», гэта значыць, рэальна існуючымі людзьмі, што яна выкрывае гістарычныя трагедыі і іх карані, што мае справу з «маленькім» і «простым» чалавекам [6]. Філіп Гурэвіч (часопіс «The New Yorker») адзначае выдатнае спалучэнне у творах аўтаркі высокай праўды дакумента і багатага ўяўлення [7]. Джонатан Стурджон, журналіст і рэдактар, таксама аптымістычна ставіцца да прозы, якая набліжае рэчаіснасць да вымыслу [12].

У нядаўніх артыкулах, што друкуюцца амаль праз год пасля ўручэння Нобелеўскай прэміі, аўтары ўжо не лічаць неабходным тлумачыць з'явы і рэаліі савецкіх часоў. Гэты аспект цалкам страціў актуальнасць. У гэтых

артыкулах і прадмовах з'явілася тое, чаго не было ў 1990-х і пачатку 2000-х: тлумачэнне і звесткі аб тым, што такое Беларусь. Гэтыя звесткі нязменна ўтрымліваюць інфармацыю пра палітычны лад Беларусі і стаўленне Святланы Аляксандраўны да сучаснай палітыкі Расіі [5], адзначаецца і такі аспект, як «паглыбленне эмацыйнага спасціжэння Расіі падчас і пасля рападу Савецкага Саюза» [10].

На нашу думку, міжнароднае прызнанне звязана не ў апошнюю чаргу з фарміраваннем у творах С. Алексіевіч вартасці ўнутранага жыцця, «экалогіі душы», культы чалавечай годнасці. Чарговы віток цікавасці да Нобелеўскай лаўрэаткі ўзнік у сувязі з выхадам у свет новай кнігі «Час сэканд-хэнд», якую пераклала на англійскую мову Бэла Шаевіч і якая неўзабаве была ўключана ў дзесятак найлепшых кніг года, па выніках рашэння часопіса «The New Yorker». Гэтая серыя дакументальных аповесцяў атрымала новыя хвалебныя водгукі. На вокладцы прыведзены словы мноства літаратурных дзеячаў і журналістаў, сярод якіх і такі вядомы пісьменнік, як Дж. М. Кутзее, таксама Нобелеўскі лаўрэат. Ён заўважае менавіта псіхалагічную вартасць кнігі: «Гэта кніга, якая заварожвае; у ёй Святлана Алексіевіч дырыжыруе багатай сімфоніяй галасоў, якім апавядаюць свае гісторыі кахання і смерці, радасці і журбы, і ў той жа час намагаюцца зразумець сэнс дваццатага стагоддзя, такога трагічнага для іх краіны» [4]. Можна ўпэўнена сцвярджаць, што на сучасным этапе міжнародная ўвага ў нейкім сэнсе пераключаецца менавіта на эмацыйны аспект.

Вяртаючыся да кантэкстаў, у якіх пісьменніца распрацоўвае праблемы скалечанай вайной душы, узгадаем у якасці прыклада ролю ваеннай псіхіятрыі, а дакладней, яе амаль што адсутнасць, і як вынік – паказ цяжкага стану псіхічна траўмаваных вайной людзей. Як піша расійскі часопіс «Комплексная национальная безопасность», адзначаючы новы штуршок у развіцці ваеннай псіхіятрыі як асобнай галіны навукі, прычынай для гэтага паслужыла перад усім «Вялікая Айчынная вайна, калі значна ўзрасла колькасць ваеннаслужачых, якія атрымалі псіхалагічную траўму. ...Для іх сталі стварацца спецыялізаваныя аддзяленні ў прыфрантавых шпіталях, што было новаўвядзеннем у сусветнай практыцы. Трэба сказаць, вопыт рускіх атрымаў прызнанне і распаўсюджанне на Захадзе» [2]. Гэты апошні сказ – няпраўда, і доказ таму – значна больш ранняе развіццё ваеннай псіхіятрыі ў Вялікабрытаніі (на падставе навуковых распрацовак Э. Джонса і С. Уэслі ў кнізе «Ад кантузіі да ПТСР¹: Ваенная псіхіятрыя ад 1900 г. да вайны ў Заліве»): «Згодна агульнай думцы, ваенная псіхіятрыя ў Злучаным Каралеўстве пачыналася падчас Першай сусветнай вайны» [9, с. 1]. У савецкага ж салдата нават падчас Афганскай вайны такая дапамога цалкам адсутнічала. Невыдуманая героі дакументальна-мастацкіх аповесцей С. Алексіевіч нібыта пацвярджаюць гэта: «Гады не было ў нас гэтых псіхатэрапеўтаў. Псіхааналітыкаў. Прыбязыш да суседкі... Да мамы» [1]. Ва ўступе да англійскага перакладу дакументальнай аповесці «Цынкавыя

¹ Посттраўматычнае стрэсвае расстройство.

хлопчыкі» Л. Хайнеман піша: «Аж да 1998 г. савецкія псіхолагі ніколі не чулі пра ПТСР, і даведаліся пра гэты сіндром толькі падчас візіта амерыканскіх псіхолагаў, спецыялістаў у вобласці пасляваеннай траўмы. Да гэтага паводзінскія парушэнні лячыліся з дапамогай медыкаментаў – так савецкая псіхіятрыя заўсёды лякавала псіхічныя расстройствы» [8, с. 13].

Пісьменніца С. Алексіевіч не магла не адзначыць цяпер ужо «негуманістычныя» адносіны да чалавека, і гэтая ідэя сустракаецца у кожным творы. Так, адзін з герояў кажа: «Было шмат звар’яцелых. Спачатку яны былі ў агульных палатах, потым іх змясцілі асобна» [1]. Месца прафесійнага псіхалагічнага дыскурса займае пласт з вобласці нявыказанага ці падаўленага, забароненага савецкай прапагандай, вынесенага ў сферу моўнага «камуфляжа», перыфразы. Траўма асацыявалася са словам «звар’яцелы» – пачварная рэдукцыя свядомасці салдата, які вярнуўся з вайны, і таго, хто не вярнуўся або пакончыў з сабою. Тыпы траўматычных станаў пісьменніца зводзіць да трох: «анямела», «алкагалізм» і «заіканне». У выніку на працягу ўсіх дзялёгаў і маналогаў удзельнікаў ваенных дзеянняў, што запісала С. Алексіевіч, вымалёўваецца «аняменне» іншага парадку, што вылілася ў траўматычны «нечалавечы» дыскурс. Фраза-эўфемізм «загінуў, выконваючы інтэрнацыянальны доўг» замест «загінуў у баі» сама па сабе ператварылася ў механізм падаўлення псіхікі. У выніку, як піша Л. Хайнеман пра свой першы вопыт сустрэчы з ветэранамі Афганістана, яны паўтаралі амерыканскім псіхолагам шмат разоў, што «...ўрэшце, урэшце яны маглі гаварыць з тымі, хто іх разумеў». Аўтар далей задаецца пытаннем: «Я не мог не здзіўляцца: няўжо яны не размаўлялі са сваімі бацькамі?» [8, с. 8–9].

Вобраз вайны паўстае перш за ўсё праз знявечаныя чалавечыя целы – шок, які ніколі не пакіне свядомасць і памяць. Адзіная праўда ў век траўмы – гэта тое, што цела, а не дух становіцца каштоўнасцю, органы набываюць ідэйны змест, ахвяра цела не апраўдвае амбіцыі дзяржавы ў Афганскай вайне. Чалавек варты жыць перш за ўсё ў целе. Гэтая думка падказана абсалютным дамінаваннем вобразаў скалечанага цела, што нават не патрабуе цытавання ні з аднаго з тэкстаў, паколькі яны перанасычаныя апісаннямі параненых, тупаў, крыві, абгарэлых і пазбаўленых рук, ног, мужчынскіх органаў, зроку, нюху целаў – жывых і мёртвых.

Для многіх чытачоў твор С. Алексіевіч стаў сапраўдным адкрыццём, у поўным сэнсе слова эпіфаніяй. Менавіта таму і адбыўся так званы «суд над цынкавымі хлопчыкамі», калі некалькі напалоханых уладамі ўдзельнікаў інтэрв’ю, імёны якіх нават былі зменены, апрагэставалі свае ж словы і абвінавацілі С. Алексіевіч у «паклёпе, антыпатрыятызме і ачарніцельстве». Так тады лічылі многія. Падкрэслім, што рэцэпцыя твора адразу пасля яго надрукавання і праз некалькі дзесяцігоддзяў пазней – розная. Цяпер для новых пакаленняў «Афган» – вайна бацькоў і нават дзядоў, як для нашага пакалення некалі паўставала Другая сусветная. Вастрыва прытупілася, праблемнае поле нібыта згубіла надзённасць. Нязменным застаецца толькі псіхалагізм, што мэтанакіравана пакідае адбітак на чытацкім успрыняцці.

Зробім выснову, што «экалогія душы», як яе выяўляе С. Алексіевіч, складаецца з наступных кампанентаў: псіхічная траўма, нанесеная вайной, экалагічнай катастрофай ці таталітарнай сістэмай, неабходнасць «агалашэння» траўматычнага вопыту, стварэнне «хору» з гэтых галасоў з дапамогай аўтарскага адбору, кампіляцыі, рэдагавання, украплення асабістых каментарыяў і разважанняў, стварэнне атмасферы агульнага болю душы, яе пакутаў, якія ў сваю чаргу прызваныя фарміраваць катарсіс у чытача і такім чынам «экалагізаваць» нашу свядомасць і падсвядомасць. А гэта нам бачыцца безумоўным дасягненнем на міжнародным узроўні пры напісанні літаратурнага твора. Прычына поспеху і міжнароднага прызнання, на наш погляд, не проста, як сказана ў тэксце Нобелеўскага камітэту, у «шматгалосым гучанні яе прозы і ўвекавечанні пакут і мужнасці» [11], а ў паказе «экалогіі душы», той самай, што, траўмаваная вайной і «чырвонай уладай», хварэе, як і навакольная прырода, і патрабуе ачышчэння.

ЛІТАРАТУРА

1. *Алексиевич, С.* Цинковые мальчики / С. Алексиевич // Библиотека Максима Мошкова [Электронный ресурс]. – 2006. – Режим доступа : http://lib.ru/NEWPROZA/ALEKSIEWICH/aleksiewich.txt_Ascii.txt. – Дата доступа : 30.11.2016.
2. Комплексная национальная безопасность [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа : <http://dknb.ru/448>. – Дата доступа : 20.10.2016.
3. «Что же такое наша память?» Беседа Альмиры Усмановой со Светланой Алексиевич // Беларусь в мире. – № 3 (10). – 1998.
4. *Coetzee, J. M.* «Praise for Svetlana Alexievich and Secondhand Time» / J. M. Coetzee // Alexievich, S. Secondhand Time: The Last of the Soviets. – Deckle Edge, 2016. – Cover matter.
5. *Donadio, R.* Svetlana Alexievich, Nobel Laureate of Russian Misery, Has an English-Language Milestone / R. Donadio // The New York Times [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.nytimes.com/2016/05/21/books/svetlana-alexievich-a-nobel-laureate-of-russian-misery-has-her-english-debut.html?_r=0. – Date of access: 01.11.2016.
6. *Gessen, M.* The Memory Keeper. The oral histories of Belarus's new Nobel laureate / M. Gessen // The New Yorker [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access: <http://www.newyorker.com/magazine/2015/10/26/the-memory-keeper>. – Date of access: 01.11.2016.
7. *Gourevitch, Ph.* Nonfiction Deserves a Nobel // Ph. Gourevitch // The New Yorker [Electronic resource]. – 2014. – Mode of access : <http://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/nonfiction-deserves-nobel>. – Date of access : 01.11.2016.
8. *Heinemann, L.* Introduction / L. Heinemann // Alexievich, S. Zinky Boys: Soviet voices from a forgotten war / transl. J. and R. Whitby. – N. Y. : W. W. Norton & Company, 1992. – 222 p.

9. *Jones, E. From Shell Shock to PTSD: Military Psychiatry from 1900 to the Gulf War* / E. Jones, S. Wessely. – N.Y. : Psychology Press, 2005. – 320 p.
10. *Mort, V. Svetlana Alexievich's Chorus of Fire* / V. Mort // *The New York Times Magazine* [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nytimes.com/2015/10/09/magazine/svetlana-alexievichs-chorus-of-fire.html>. – Date of access : 01.11.2016.
11. *Nobelprize.org* [Electronic resource]. – 2016. – Mode of access : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2015/. – Date of access : 01.11.2016.
12. *Sturgeon, J. Why Svetlana Alexievich's Nobel Prize Is Good for Literature* / J. Sturgeon // *flavorwire.com* [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access : <http://flavorwire.com/541793/why-svetlana-alexievichs-nobel-prize-is-good-for-literature>. – Date of access : 01.11.2016.

В. У. Сцепаноўская (Наваполацк)

СРОДКІ СТВАРЭННЯ ПСІХАЛАГІЗМУ Ў ЛІТАРАТУРЫ (на матэрыяле аповесці І. Шамякіна «Ахвяры»)

Раскрыццё псіхалогіі чалавека характэрна для літаратуры ва ўсе перыяды яе развіцця, бо аб'ект пазнання – духоўны свет асобы. Адлюстраванне сродкамі мастацкай літаратуры унутранага свету герояў, яго думак, пережыванняў, эмацыянальнага стану, жаданняў называюць тэрмінам «псіхалагізм».

Інтэнсіўнае станаўленне і шырокае замацаванне ў літаратуры псіхалагізм атрымоўвае ў XIX–XX стст., што мае глыбокія культурна-гістарычныя перадумовы. Яно звязана перш за ўсё з актывізацыяй самасвядомасці чалавека Новага часу. Сучасная філасофія адрознівае свядомасць, «якая сама сябе ажыццяўляе», і свядомасць, «якая вывучае сябе». Апошнюю называюць самасвядомасцю. Самасвядомасць рэалізуецца галоўным чынам у выглядзе *рэфлексіі* – самапаглыбленасці чалавека, яго засяроджанасці на ўласнай персоне. Актывізацыя і нарастанне рэфлексіі ў людзей Новага часу звязаны з вострым перажываннем разладу чалавека з самім сабой і ўсім навакольным асяроддзем, а то і татальным адмаўленнем ад яго. Пачынаючы з мяжы XVIII–XIX стст. такія жыццёва-псіхалагічныя сітуацыі сталі шырока адлюстравана ў еўрапейскай літаратуры, а пазней – і пісьменнікамі іншых рэгіёнаў. Адзін з важных стымуляў рэфлексіі літаратурных персанажаў – абуджанае ў іх душах сумленне, якое хвалюе і мучыць на толькі пушкінскіх Барыса Гадунова, Анегіна, але і Андрэя Балконскага з «Вайны і міру», Рыбака з аповесці В. Быкава «Сотнікаў».

Новую і арыгінальную форму псіхалагізм набыў у шэрагу літаратурных твораў мінулага стагоддзя. Замацаваўся мастацкі прынып адлюстравання *плыні свядомасці*. Вызначанасць унутранага свету чалавека тут можа знікаць зусім. Ля вытокаў *плыні свядомасці* – творчасць М. Пруста і Дж. Джойса.